

FRANCO MORETTI

Az európai regény atlasza (1800–1900)
[részlet]

BEVEZETÉS

AZ IRODALOM GEOGRÁFIÁJA FELÉ

Fiam,
ez itt a térré vált idő.¹

1. TÁBORNOK, EGY HADJÁRAT SORÁN...

A regény atlasza. A cím mögött az az egyszerű gondolat rejlik, hogy a földrajz az irodalmi fejlődés és gondolatteremtés döntő aspektusa, aktív és konkrét erő, mely nyomot hagy a szövegeken, azok áthallásain, az elvárások rendszerén. Így földrajzot és irodalmat egymással kapcsolatba hozni – azaz az *irodalmat térképen ábrázolni* (mivel a térkép pontosan egy kapcsolat leképeződése egy bizonyos tér és egy bizonyos jelenség közt) – olyan gyakorlat, mely az irodalom területén eddig rejtett kincseket hozhat napvilágra.

Az irodalom földrajza azonban két egymástól igen eltérő dolgot jelenthet: egyaránt vonatkozhat a *tér vizsgálatára az irodalomban* vagy *az irodaloméra a térben*. Az első esetben a vizsgálat tárgya képzeletbeli: az *Emberi színjáték* Párizsa, Afrika a koloniális regényben, Jane Austen Angliája, míg a második esetben valós történelmi térrel állunk szemben, mint a viktoriánus vidék könyvtárai vagy a *Don Quijote* és *A Buddenbrook ház* európai elterjedése. Megeshet, hogy a két tér keresztezi egymást (és ez mindig igen érdekes), de ezek természetüknél fogva különbözők, és ennek fényében kell őket tanulmányozni: a könyv első és második fejezetében a képzelt tér, míg a harmadikban a történelmi tér lesz fókuszban.

A tárgyak megkülönböztetése nem vonatkozik azonban a kutatásmódszertanra, amely minden esetben ugyanaz és a térképek szisztematikus használatán alapszik. Nem a metaforikus értelemben vett vagy a diskurzus illusztrációjára szolgáló térképekre gondolok, hanem vizsgálati eszközökként használt térképekre, melyek az általánostól eltérő módon szedik ízeire a művet, és új feladatokat állítanak a kritikus gondolkodás középpontjába. Egy jó térkép ezer szóval is felér, fogalmaz találón a térképészek számára kedves közmondás. Ez abban az értelemben igaz, hogy ezer szót juttat eszünkbe: kétségeket, kérdéseket, ötleteket ébreszt bennünk. Új problémákat vet fel, így terelgetve minket új megoldások megfogalmazására.

¹ Richard WAGNER, *Parsifal* [librettó], ford. KERESZTY István és LÁNYI Viktor, hozzáférés: 2019.10.07, <http://www.tarjanz.eu/libretto/szovegek/parsifal.txt>.

A térkép mint munkaeszköz: a század elején Charles Sanders Peirce így írt erről:

Bátorság, drága Olvasóm, alkossunk egy diagramot, mely általánosságban mutatja meg a gondolat működését [...].

„Miért kellene ezt tennünk – fogalmazta meg ellenérvként egy vagy két felsőbbrendű bölcs, akik közül kitűnt egy eminens és dicsőséggel telt tábornok alakja – ha a gondolat maga nem ismeretlen számunkra?”

Micsoda remete vagyok, nem álltam készen egy ellen-ellenérvvel, amely így hangzott volna: „Tábornok, a hadjáratok során ön térképet használ. Miért teszi, ha az ott ábrázolt ország pontosan a szeme előtt van?”

Majd a szóváltás után, melyben a tábornok mindinkább alul marad, Peirce így zárja a gondolatot:

Nos, tábornok úr [...], ha összefoglalhatom az ügyet, ahogy ön is tenné, egyforma diagramokon pontos kísérletek végezhetőek, persze csak ha nyitva tartjuk a szemünket minden akaratlan és váratlan változás iránt, melyeket a diagram különböző részei közti kölcsönösség hoz létre. Ezek a műveletek a diagramokon megfeleltethetőek a fizikai és kémiai kutatások valós tárgyain végzett kísérleteknek. A vegyészek már egy ideje a természetnek feltett kérdésekként beszélnek a kísérleteikről. Nos, ennek fényében a diagramokon végzett kísérletek a kérdéses viszonyok természetéhez szóló kérdések.²

A következő térképeket a leginkább úgy lehetne meghatározni, hogy kérdésfeltevésük a regényforma és annak belső viszonyai felé irányul. A *kísérletekben* előbb felcseréltem, majd lépésenként visszarendeztem a különböző elemeket (mely szereplőket, hány szereplőt ábrázoljak?; a történet mely pillanatait jelenítem meg?; a kontextus mely aspektusait emeljem ki?) egészen addig, amíg úgy nem éreztem, hogy meggyőző választ találtam: egy mintát, egy *pattern*t, az értelmezés felé nyitott, térbeli történetet kerestem, amely észrevételeim szerint annál világosabb, minél több és egyszerűbb adaton nyugszik. A kísérlet akkor volt sikeres, ha az *elvonatkoztatás* és a *számszerűsítés* előfeltételén alapult: szabályos, koherens és nagylélegzetű sorozatok, ahol egy bizonyos forma *közös jelentése* mindig nagyobb, mint a különálló szövegek együtteséé. Ez egyike az irodalomtörténet határainak, a mennyiség kihívása – az irodalom azon 99%-áé, mely a semmibe veszett, és melyet senkinek nem áll szándékában visszaszerezni. A földrajzi vizsgálgatás során felfedezett régmúlt területének eme hirtelen kitárulkozása teljesen felkészületlenül ért, s a könyv pontosan ezért csak néhány lépést tesz ebbe az irányba. (Mivel ez egy nagy vizsgálati terület, igyekszem minél hamarabb visszatérni hozzá.)

² C. S. PEIRCE, „Prolegomena to an Apology for Pragmaticism”, *The Monist* 16, 4. sz. (1906): 492–493.

Míndeközben mit mutatnak az irodalmi térképek? Azt mondanám, két dolgot. Elsőként felhívják a figyelmet az irodalom *ortgebunden*, azaz helyhez kötődő természetére,³ minden formában, ahogy látni fogjuk, annak saját geometriájával, határaival, saját térbeli tabuival és mozgásáramlásaival. Ezen túl a térképek felfedik a narráció belső logikáját, a cselekmény szemiotikai terét, mely köré a narráció önszerveződik. A műfajválasztás így két egymással ellentétes és ugyanannyira fontos belső és külső erő eredményének tűnhet. Ez az irodalomtörténet örök, sőt, egyetlen igazi kérdése: a társadalom, a retorika és ezek egymásba fonódása.

Itt megállok, mivel az elméleti ígéretések – az ígéretések, s nem az elmélet formájában – halálra untatnak. Ebben a könyvben magától értetődően a módszer a minden.⁴ Pontosan emiatt kell komoly próba alá vetni a *teljes* kutatás során, hogy láthassuk, valóban képes-e megváltoztatni az irodalmi terület belső tagozódását és az értelmezési kérdések természetét. Ezúttal is, mint mindig, az olvasó dönt a kérdésben.

2. „MŰVÉSZETI ATLASZAINK NINCSENEK”

E kutatás alapötlete véletlenül jutott eszembe Braudel művének⁵ egy lapjáról, mely újra és újra visszatért az emlékezetembe 1991 nyarán egy hosszú autóúton: művészeti atlaszaink nincsenek, *irodalmi* atlaszaink sincsenek... Akkor miért is ne próbáljunk meg készíteni egyet?

A következő két évben majd' minden szabadidőmet ennek az ötletnek szenteltem. Újra elkezdtem földrajzot tanulni olyan lelkesedéssel, ahogy az iskola befeje-

³ A kifejezés Reiner HAUSHERR-től származik. Lásd Reiner HAUSHERR, „Kunstgeographie: Aufgaben, Grenzen, Möglichkeiten”, *Rheinische Vierteljahrsblätter* 34 (1970): 158–171, 158.

⁴ A munka során gyakran szegezték nekem a kérdést, miért szeretnék térképeket *csinálni* helyett, hogy a már meglévőket elemezném. Lehetséges, hogy nem értem, hogy a térkép ugyanolyan textus, mint bármelyik másik, és hogy nem tudom, hogy nyúljak egy szöveghez? Aztán nem látom, hogy ez a dolog „menő” volt az irodalomkritikusok közt? Értettem, láttam, és érdeklődéssel olvastam azokat a tanulmányokat, melyek középpontjában a térképek álltak. John Gillies Shakespeare-ről írt (John GILLIES, *Shakespeare and the Geography of Difference* [Cambridge: Cambridge University Press, 1994]), J. Hillis Miller Hardyrről (J. Hillis MILLER, *Topographies* [Stanford: Stanford University Press, 1995]), A. McClintock Salamon király bányáiról (Anne McCLINTOCK, *Imperial Leather: Race, Gender, and Sexuality in the Colonial Contest* [London: Routledge, 1995]), L. Lipking Miltonról (Lawrence LIPKING, „The Genius of the Shore: Lycidas, Adamastor and the Poetics of Nationalism”, *PMLA* 111, 2. sz. [1996]: 205–221). Mégis mit tehetnék? A térképek „olvasnivalóként” nem érdekelnek annyira, mint egy regény, *inkább vizsgálati eszközként, melyek megváltoztatják az olvasásmódot*. Számomra az igazi kihívás a módszerben rejlik.

⁵ „De úgy tűnik, a barokknak ez a messze kiterjedő befolyása talán erőteljesebb, tartósabb volt, mint magáé a reneszánszé. A barokk két hatalmas birodalmi kultúrának, Róma és Spanyolország kultúrájának a terméke. De hogyan mutatható ki és követhető terjeszkedésük, mozgalmas külső életük, ha nem állnak rendelkezésre a nélkülözhetetlen térképek. Csak múzeumi katalógusaink vannak, művészeti atlaszaink nincsenek, mint ahogy csak irodalom- és művészettörténeteink vannak, és nem áll rendelkezésünkre kultúratörténet.” Fernand BRAUDEL, *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában*, ford. R. SZILÁGYI Éva, 3 köt. (Budapest: Akadémiai Kiadó–Osiris Kiadó, 1996), 2:878.

zése előtt sem tettem, a Columbia Egyetemen kísérleti jellegű doktori szemináriumokat vezettem. Meggyőztem vagy húsz irodalomtörténészt, legyenek a szerkesztőbizottság tagjai, akik 1992 decemberében két tartalmas, közös gondolkodással eltelt nap erejéig összegyűltek, hála Maristella Lorch és az *Italian Academy for Advanced Studies in the United States* vendégszeretetének. Végül hosszú, részletes kutatási tervet készítettem. Mit mondhatnék, nem vagyok ügyes a hasonló dolgokban: aki finanszírozhatta volna a kutatást, nem volt elég elszánt, a szerkesztőbizottság feloszlott, az atlasz terve füstbe ment. Számomra viszont továbbra is érdekesnek tűnt az ötlet, így egyedül folytattam a kutatást. Leszűkítettem a területet az általam legjobban ismert 19. századi európai regényre (egy kis hátratekintéssel a spanyol pikareszk műfajára), és íme az eredmény, mely egyben a kutatási módszer egyfajta manifesztuma is, ugyanakkor konkrét példa, és remélem, érdekes olvasmány, amin igazán élvezet volt dolgoznom. Leginkább azt remélem, hogy kiindulópontként szolgálhat az egész irodalom történelmi atlaszának elkészítéséhez.

Időközben arra is rájöttem (egészséges felismerésként), hogy nem én vagyok sem az első, sem az utolsó, akinek hasonló ötlete támadt. Egy történelmi–irodalmi atlasz létrehozásának célját fogalmazta meg Carlo Dionisotti is (a *Geografia e storia della letteratura italiana* szerzője) egy 1970-es cikkében.⁶ Sőt, ha jobban megnézzük, hasonló atlaszokból már született pár: J. G. Bartholomew *Literary and Historical Atlas of Europe* művének kiadása egészen 1910-re tehető. 1964-ben jelent meg a *Guide littéraire de la France*, 1973-ban *A literary Atlas and Gazetteer of the British Isles* Michael Hardwick tollából. 1979-ben a *Literary Landscapes of the British Isles: A Narrative Atlas* David Daiches-től, 1983-ban pedig Horst Dieter Schlosser jegyzi az *Atlas zur deutschen Literatur* című kötetet. 1990-ben jelenik meg a *Grand Atlas des Littératures* Gilles Quinsat és Bernard Cerquiglini gondozásában, majd 1996-ban Malcolm Bradbury *Atlas of Literature* monográfiája.⁷ Mindegyik eltér a többitől, mindegyik úgy ír (még ha ez kissé hihetetlen is), mintha nem is tudna a többi létezéséről, de mégis van egy közös tulajdonságuk: a földrajzi térképek csupán dekorációs célt szolgálnak bennük. Nélkülözhetők. Akad egy pár térkép, főként az újabb kiadású kötetekben, de inkább színes függelékek, mintsem munkaeszköz-

⁶ Carlo DIONISOTTI, „Culture regionali e letteratura nazionale in Italia”, *Lettere Italiane* 22, 2. sz. (1970): 133–143, 134.

⁷ John George BARTHOLOMEW, *Literary and Historical Atlas of Europe* (London: Dent, 1910) (1936-ig több kiadása jelent meg); *Guide littéraire de la France*, éd. Raymond BONNEFOUS et al. (Paris: Hachette, 1964); Michael HARDWICK, *A Literary Atlas and Gazetteer of the British Isles* (Detroit: Gale Research Co., 1973); D. DAICHES, *Literary Landscapes of the British Isles: a Narrative Atlas* (New York: Paddington Press, 1979); Horst Dieter SCHLOSSER, *Atlas zur deutschen Literatur* (München: Deutschen Taschenbuch Verlag, 1983); *Grand Atlas des Littératures*, éd. Gilles QUINSAT, Anne-Marie Christin, Jean HÉBRARD et Philippe HAMON (Paris: Encyclopaedia Universalis, 1990); Malcolm BRADBURY, *The Atlas of Literature* (London: De Agostini, 1996). Nemrég jelent meg John Steer és Anthony White gondozásában az *Atlas of Western Art History* (New York: Facts on File, 1994).

zők. Nem befolyásolják, nem irányítják a gondolatmenetet, sőt, néha csak a szöveg végén tűnnek fel az érvelés lezárása után.

Ahogy valószínűleg már kiderült, véleményem szerint ez hiba. Egy irodalmi jelenséget „elhelyezni” a saját terében nem a földrajzi munka vége, hanem csak az eleje. Ekkor kezdődik a feladat talán legszebb (és legnehezebb) része: szemügyre vesszük a földrajzi térképet és *tanulmányozzuk*, megpróbáljuk megérteni, hogy egy bizonyos térbeli elrendezés – az utak, melyek mind Spanyolország déli része felé haladnak, a Londontól oly távoli hegységek, a Szajna másik partján élő nők – milyen módon alakulhat át meggyőző történetté. Tehát *hogyan képes megalkotni a földrajz a modern európai regényt*.

A kötetben szereplő földrajzi térképek számomra tartópillérek, melyeken a tanulmány gondolatmenete és számos leírása nyugszik, és amelyek kijelölnek számos lehetséges további útvonalat egy mű, egy kritikai feltevés vagy a historiográfiai gondolat megközelítéséhez. Nem volt könnyű egybefogni ezeket az egymásba fonódó, ugyanakkor egymással oldalanként akár többször is szembemenő gondolatokat; és attól tartok, ettől a ritmus szakadozottá, nehézkessé vált (leginkább a tanulmány elején, amikor még meg kell határozni a feladat természetét). De szeretném azt gondolni, hogy így is, valamint a hibákkal együtt is, amelyek bizonyosan nem hiányoznak, *hasznos* lesz a könyv: ezt a melléknevet álmodban sem gondoltam volna a saját munkámra vonatkoztatni, de most büszke vagyok rá, hogy megtehetem.

Ha a könyv valóban hasznos, azt legfőképpen egy embernek köszönhetem, Serge Boninnek. Az *Atlas de la Révolution Française* szerkesztése után (mely egy csoda az összetettsége és a pontos munkamódszere miatt), Boninnek volt türelme és jó szándéka segíteni egy hozzám hasonló dilettánsnak. A könyv minden egyes lapját részletesen megvitatta velem, javításokat, alternatívákat és bennem fel sem merülő megoldásokat javasolt (ezeket mindig igyekeztem megfogadni). Bonin tanított meg a kartográfiai eszközökkel való gondolkodásra, neki köszönhetem ezt a csodálatos, egy új nyelv elsajátításához hasonlítható tapasztalást. Bonin volt az, aki meggyőzött arról, mondjak le a színek használatáról a fekete-fehér ábrázolás kissé janzenisztikus intelligenciájának javára. Azt mondani, hogy köszönöm a segítségét, túlságosan is enyhe kifejezés.

Hálás vagyok továbbá David Kastannak és Martin Meiselnek, akik 1992-ben pénzügyi forrást biztosítottak számomra a Columbia Universitytől, amely nélkül ki tudja, elkezdtem volna-e valaha a munkát. Ez nem haladt volna sokat a Columbia könyvtárosai, a NYU, a New York Public Library Map Division és a Società Geografica Italiana nagylelkű és hozzáértő segítségével. Az elmúlt években bemutathattam a kutatás bizonyos aspektusait különböző amerikai egyetemeken, ezen túl Cambridge-ben, Londonban, Koppenhágában, Olaszországon belül a Malatesta iskolában Santarcangelóban és a Scuola Holden tanulóinak Torinóban. Szívvel köszönöm azoknak, akik ezen alkalmakkor és a Columbia Egyetemen tartott kurzusokon beszélgettek velem a munkáról, és rajtuk kívül Irene Babboni,

John Brenkman, Keith Clarke, Joe Cleary, Margaret Cohen, Robert Darnton, Ernesto Franco, David Lipscomb, Sharon Marcus, Michael Matin, D. A. Miller, Christopher Prendergast és James Raven segítségével. Azoknak is hálámat fejezem ki, akikkel a kutatás teljes időszaka alatt kapcsolatban voltam: Perry Andersonnak, a nagyban való gondolkodás szenvedélyével és az őt jellemző, kutatás iránti mély komolysággal; Carlo Ginzburgnak, aki éveken keresztül ugratott, mint azok a filmbéli edzők, akiknek egy kissé lusta bokszolót kell felrázniuk; Francis Mulhernnek, aki részletesen elmagyarázta, mi működött, és mi nem, és miért; Beniamino Placidónak, aki olyan könyvekről és kutatásokról beszélt, amelyeknek létezését el sem tudtam képzelni; és Teri Reynoldsnak, aki minden nap felnyitja a szemem az élet és a kutatás szépségére, a benne rejlő millió lehetőségre.

Említettem Braudel hatását a könyv megszületésében, de a Földközi-tenger azon oldalának hatását számos korábbi olvasmány előkészítette. Gondolok itt Kristin Ross könyvére Rimbaud-ról (*The Emergence of Social Space*) a földrajz és az irodalmi képzelet kapcsolatát boncolgató gondolataival; és Fredric Jameson munkájára, aki öröktől fogva térben „látja” a kultúrát – legyen ez *A jegyesek* kettős szüzséje vagy Chandler Los Angeles-képe, a *Geopolitical Aesthetics*, a posztmodern „kognitív térképészet”, Greimas szemiotikai négyzete, a regény Japánban... Ha kicsit visszamegyünk az időben, emlékszem Marco D’Eramóra, aki megmutatja Pierre Bourdieu az *Érzelmek iskolájához* készített lenyűgöző térképeit (de nem igazán tudom, mihez kezdjek velük). Ha még visszább lépünk, eszembe jut egy nyári éjszaka Londonban, a hetvenes évek derekán, amikor éjszakázom, hogy elejétől a végéig elolvassam Perry Anderson *Considerations on Western Marxism* című könyvét: és a legelső oldalakon, melyek leírják a marxista bölcselek térbeli elosztását, hirtelen világos lesz, a földrajz miképpen írhatja le a kultúrtörténetet (de aztán még húsz évre lesz szükségem ahhoz, hogy igazán megértsem). És aztán, még ennél is korábban, ott rejtőzik egy minden eddiginél fontosabb jelenet, amely talán egy vasárnapi reggelen történt az ötvenes évek vége táján: négy hatalmas márványtérkép a Földközi-tengeri térségről a Forum Romanumot körbeölelő kőfalba építve, a Via Fori Imperiali utcánál, és édesapám, aki elmagyarázza, mit jelentenek. Ez a könyv aznap vette kezdetét.

ELSŐ FEJEZET
REGÉNY ÉS NEMZETÁLLAM

1. HOME-LAND

Kiindulási pontként vegyünk egy híres regényeket ábrázoló térképet, az 1. ábrát, mely azt mutatja, hol kezdődnek és érnek véget Jane Austen regényei. *A klastrom titka* például Fullertonban kezdődik és Woodstonban ér véget; az *Értelem és érzelem* Norland Parkban indul és Delafordban végződik, és így tovább minden regénnyel (kivéve a *Meggyőző érv* esetében, melyben nem világos a záró helyszín). Kérem, szánjanak néhány percet az ábra tanulmányozására, mert az irodalomföldrajz maga az ábra: kiválasztjuk a szöveg egy aspektusát (esetünkben a történet elejét és végét), megkeressük az adatokat, feltüntetjük őket, majd szemrevételezzük az eredményt abban a reményben, hogy a térkép többet jelent az egyes részek összegzésénél, és kirajzolódik valami plusz, egy minta, ami hozzátesz valamit mindahhoz, amit már a feladat előtt is tudtunk.

Ez esetben az ábra főképpen kizárásokat jelenít meg: sem Írország, sem Skócia, sem Wales, sem Cornwall nem szerepelnek. Semmi „kelta periféria”, ahogy Michael Hechter nevezte,⁸ csakis Anglia, amely az Egyesült Királyságnál jóval kisebb tér. Sőt, nem is egész Anglia: hiányzik Lancashire, Észak – az ipari forradalom helyszínei. A regényekben szereplő Anglia az ősbibb, mezőgazdasági tulajdonon alapuló ország, melynek fő arculatát birtokok, parkok és vidéki házak határozzák meg, utóbbit a térképészeti hagyomány „estate poems” formájában is generációkon keresztül ünnepelte (2. ábra). Ez az első példa arra, mit mutathat meg számunkra az irodalmi földrajz. Egyszerre két dolgot is: azt, ami belekerülhetne egy regénybe – és azt, ami ténylegesen belekerült. Egyrésztől ott van „Nagy”-Britannia, amely bekebelezte a vele szomszédos területeket, és az ipari termelés útjára lépett, másrésztől a kis, homogén, vidéki Anglia Austen regényeiben.

Anglia kisebb az Egyesült Királyságnál, és napjainkban is kis országnak mondható. De kevésbé volt az Austen idejében, amikor a térképen feltüntetett helyeket egy- vagy akár kétnapnyi fáradtságos utazás választotta el. Mivel ezek a helyszínek egybeesnek a főhős nő házával (a regény kezdetén) és a vőlegénye otthonával (a regény végén), távolságuk azt mutatja, hogy Austen történetei olyan embereket kötnek – „házasítanak” – össze, akik különböző megyékben élnek. Ez új és fontos adalék, mert azt sugallja, hogy Austen a modern Anglia történészei által „National Marriage Market”, azaz nemzeti házassági piac néven emlegetett jelenséget kívánja ábrázolni. A nemzeti házassági piac a 18. század során kialakult mechanizmus, és az emberektől (legfőképpen a nőktől) teljesen újszerű mobilitást kíván

⁸ Michael HECHTER, *Internal Colonialism: The Celtic fringe in British national development, 1936–1966* (Berkeley: University of California Press, 1975).

meg, természetesen fizikai értelemben is, de még inkább lelki síkon.⁹ Hiszen világos, hogy a nemzeti házassági piac csak akkor működhet megfelelően, ha az emberek (és leginkább a nők) megtanulják „otthon érezni magukat” (az 1. ábra helyei leginkább családi házak), ha egy nő képes otthon érezni magát nem csupán ott, ahol született, *hanem egy tágabban is*. Ha a nemzet valóban egy „otthonország” válik számára, egy kiterjedt hajlékká. Ez nem feltétlenül a teljes ország, de legalább a „core area”-nak nevezhető központi terület, mely gazdag, népes (és biztonságos, hogy egy fiatal lány félelem nélkül utazhasson át rajta). *A klastrom titkában* a következő olvasható:

Elbűvölőek bár Mrs. Radcliffe művei, s elbűvölőek még utánozóié is, de tán mégsem bennük keresendő az emberi természet, legalábbis Közép-Anglia grófságait illetően. Hűséges rajzolatát adhatják az Alpoknak s a Pireneusoknak, fenyveserdeikkel s bűneikkel; s meglehet, Itália, Svájc és Dél-Franciaország szakasztott úgy bővelkedik borzalmakban, ahogy e regények tanúsítják. Catherine kételyeit nem merete országa határain túl is kiterjeszteni, s ha sarokba szorítják, tán még szülőhazája északi és nyugati végeit illetően is enged. Ám Anglia középponti részén bizonyonnyal még a megunt feleség is remélhet némi biztonságot országa törvényeitől, korának szokásaitól.¹⁰

But in the central part of England... (Ám Anglia középponti részén...): nem is adhatnánk jobb címet az Austen regényeit ábrázoló térképnek. És ami Radcliffe aszszonyt, valamint utánczóit illeti, a 3. ábra ismét bizonyítja a gót világ és Catherine Morland univerzuma közti hatalmas távolságot.

Ahogy mindannyian emlékszünk, az irodalmi szociológia sokáig kitartott a regény és a kapitalizmus kapcsolata mellett. De Austen térbeli története egy legalább ugyanennyire szoros kapcsolatra utal a regény és a nemzetállam közt, ahogy Benedict Anderson *Elképzelt közösségek* című művében is olvashattuk. A nemzetállam modern jelenség, mely óriási hatással volt az emberiség létezésére, de amelyet érdekes módon nehéz ábrázolni. Az emberi lények lakhelyeik közül sokat képesek közvetlen módon megragadni: egy falut, egy völgyet egy pillantással

⁹ Szögezzük le, hogy Austen regényeinek tere túl explicit módon angol ahhoz, hogy az egész brit nemzetet ábrázolhassa. Ebből a szempontból Maria Edgeworth *The Absentee* (Maria EDGEWORTH, *The Absentee* [London: Penguin Classics, 2000]; első megjelenés: 1812) vagy Susan Ferrier *Marriage* (Susan FERRIER, *Marriage* [Oxford: Oxford University Press, 2001], első megjelenés: 1818) című regényei – melyek Anglián túl Írországot és Skóciát ábrázolják – szabályosabban Austen műveinél (még ha Edgeworth és Ferrier a maguk részéről kimetszenek is egy nemzetet a nemzetből, és elhagyják a javíthatatlanul korrupt Angliát Írországerő és Skóciáért). Tény, hogy Angliának mindig is ellentmondásos és kiváltságos helye volt Nagy-Britannián belül: Skóciához, Írországhoz és Wales-hez hasonlóan része az Egyesült Királyságnak, de a domináns része, amely kiköveteli magának a jogot, hogy a nemzetet annak egészében „képviselje”. Austen földrajzi–narratív rendszere egyike a legsikerültebb és leghatásosabb kísérleteknek Anglia és Nagy-Britannia ellentmondásos átfedésének ábrázolására.

¹⁰ Jane AUSTEN, *A klastrom titka*, ford. BORBÁS Mária (Budapest: Palatinus Kiadó, 2006), 180.

körül fogtak, ugyanígy az udvart vagy a várost (főleg a városalapítás idején, amikor a város még kicsi, és falak határolják körbe) és az egész univerzumot – a csillogós égbolt végül is ennek egy gyönyörű leképeződése. De hol helyezkedik el a nemzetállam? Hogy néz ki? Miképpen látható? Mind a falu, az udvar, a város, a völgy, az univerzum vizuálisan megjeleníthető, például egy képen. De a nemzetállam? Nos, a nemzetállam rátalált a regényre, és fordítva, a regény rátalált a nemzetállamra, mivel ez az egyedüli szimbolikus forma, amely képes ábrázolni a nemzetállamot, s ami egyúttal kultúránk alapvető részévé vált.

Természetesen bizonyos nemzetállamok, mint Franciaország és Anglia/Nagy-Britannia már a 18. századi regény „fellendülése” előtt is léteztek, de inkább hatalommal bíró államokként, mintsem „tényekként”. Volt udvartartás, uralkodóház, tengeri flotta, valamilyen adórendszer, de még közel sem voltak integrált rendszerek, ezer meg ezer helyi területre tagozódtak, ahol a kifejezetten nemzeti elem még nem szívárgott be a mindennapi létezésbe. A 18. század végén különböző természetű folyamatok együttese (mezőgazdasági területek végleges felosztása, ipari fellendülés, kommunikációs csatornák fejlesztése, nemzeti piac egyesítése, tömeges sorozás) egymást erősítve szakítja el az embereket a helyi dimenziótól, és taszítja őket egy tágasabb térbe. Charles Tilly ebben az időben egy új erényről, „a nemzeti lojalitásról” beszél, amelyet az állam megpróbál a régi „helyi lojalítások” fölé és ellen állítani.¹¹ A konfliktus a régi és az új lojalítások közt azt is bizonyítja, hogy a nemzetállam annak születésekor igazi *problémát* képviselt: váratlan kényszert, mely különbözik a régi helyi hatalomtól, kiterjedtebb, absztraktabb, megfajthatatlanebb területet, *amelyet csak egy új, szimbolikus forma ruházhatott fel értelemmel*.

Jane Austen narratív földrajza itt mutatkozik meg a maga teljes érvényességében. Az irodalom problémamegoldó célkitűzésének tökéletes példájaként a történetek a területtől való elszakadás fájó valóságából merítenek – a regény elején a családi fészek általában veszélyben van –, és önfeledt, a szereplők által áhított és boldog befejezéssel véget érő utazásként mutatkoznak meg. Szereplőiket a vidéki, helyi dzsentri osztályból válogatják, mint a Bennet család, amelyet a Darcy és hozzá hasonlókból álló nemzeti elit természetes szövetségésévé emelnek.¹² A nemzetállam furcsa és kegyetlen újdonságához nyúlnak, hogy átalakítsák azt tágas és elegáns otthonná.

2. FELFORDULT ANGLIA

A nemzeti házassági piacnak, mint minden piacnak, konkrét térre van szüksége, ahol zavartalanul működhethet. A 4. ábra mutatja, pontosan hol: London, Bath és néhány tengerparti város a helyszín, ahol az emberek üzérkedés céljából találko-

¹¹ Charles TILLY, *Coercion, Capital, and European States* (Cambridge: Blackwell–Oxford 1990), 107.

¹² A két gentry rétegről (helyi és nemzeti) lásd Lawrence STONE and Jeanne C. Fewrier STONE, *An Open Elite? England 1540–1880* (Oxford: Oxford University Press, 1986).

nak. Ugyanitt kerül sor az austeni világ minden intrikájára, legyen az pletyka, fellángolás, botrány, csábítás, házasságtörés... Mindez azért, mert a házasság pica a többihez hasonlóan létrehozta a saját csalóit: gátlástalan rokonokat, törtetőket, lecsúszott nemeseket, nyereszkedőket, csábítókat...

Logikus, hogy ez a térkép az 1. ábra ellentettje, amely a vidéki, magába forduló Angliát ábrázolja, egy szigetet a szigeten belül, míg a 4. ábra nyit a tenger és Bath, a világ lezsúfoltabb városának színes forgataga felé. Az előbbi itt-ott szétszórt birtokokat ábrázol, utóbbi egy zárt ellipszis, melynek két fókusza London és Bath.

Ott házak, itt városok: ezek a városok igaziak, míg a házak a fantázia szüleményei. A valóság és a képzelet aszimmetriája – a földrajz és az irodalom szabálytalansága – hatja át a teljes kutatást.¹³

Két Anglia, ahol a narratív funkciók és az ellentétes értékek közeli és mégis különböző helyekhez vannak „ragasztva” (lásd 5. ábra): melyik fog nyerni közülük? Az elitréteg, amely becsben tartja vidéki és helyi gyökereit vagy a csábítók vándorló és elvárosiasodott csoportja? Föld vagy Pénz, ahogy a 18. században mondták? Jól ismerjük a választ: Föld (lehetőleg rengeteg Pénzsel). Ennél a végső választásnál sokkal fontosabb az alapfeltevés jellegű valóság, hogy Austen Angliája *nem csak „egy”*. A regény a nemzetállam szimbolikus leképeződése, ahogy említettem, és mint olyan (egy himnusszal vagy egy zászlóval ellentétben) nemcsak nem rejt véka alá a saját országában megfigyelhető belső ellentéteket, *hanem képes elbeszéléssé formálni őket*. Az 5. ábra két Angliájára gondolok: egymásnak feszülő erőterek, amelyek újra és újra ismétlődő összecsapásai egyfajta kiterjedt narratív rendszerként sejtetik a nemzetet, akár *a területén esetlegesen végbemenő történetek összességét*. London, avagy az élet fájdalmas komplikációinak centruma; a vidék a végső megpihenés helye; a tenger és a tiltott, veszélyes érzelmek; Skócia mint a titkos szeretők úti célja; Írország és a Felföld talán a gótikus irodalom hazája...

Austen Angliája igazán nagyszerű találmány, és okkal nevezem találmánynak, hiszen ha manapság a térbeli történet magától értetődőnek tűnik is, történetileg egyáltalán nem evidens. Egy szimbolikus formára volt szükség a nemzetállam értelmének meghatározásához, ahogy mondtam, kifejezetten szükség volt rá, igen – de Austen előtt ez senkinek nem sikerült igazán.

Figyeljük meg a 6. ábrát, mely Amelie Opie *Adeline Mowbray* című regényében a hősnő és a fontosabb szereplők mozgását jeleníti meg. A tér ez esetben olyannyira kitágult, hogy már-már határtalannak tűnik: egyetlen szövegben annyit utaznak a szereplők, mint Austen minden művében együttvéve (lásd a 7. ábrát),

¹³ Van-e logika a valós és elképzelt helyek vegyítése mögött, ami a modern regényben tetten érhető? Létezik-e egy specifikus narratív funkció az egyik és a másik esetében? Vannak-e események, amelyek valós helyen történnek meg inkább, míg mások az elképzelt helyeket „résztesítik előnyben”? Korai még választ keresni, de Austen művei egyértelműen azt sugallják, hogy az elképzelt helyek nagyszerűen alkalmasak a boldog végkifejlethez, melynek feladata a jelképes megnyugtatás. Érdekes módon minél borúlátóbb a történet lezárása, annál ritkábbak, sőt, néha nem is léteznek az elképzelt helyek (például Balzac, Zola esetében).

és főleg a hősnő utazik sokat, még Anglia határait is átlépi. Indokolt döntésről van itt szó (aki szembeszáll az aktuális erkölccsel, az mindenütt üldözni fogja, Lisszabonba, Perpignanba, Londonba, vidékre...), a szerző mindazonáltal így nem befogadó otthonként ábrázolja a nemzetállamot. Vagy vegyük például „a *Manöver* nagyszerű történetét” Maria Edgeworthtól, amelyet Scott is méltatott az *Ivanhoe* bevezetőjében (8. ábra). Ez egy Opie terével szimmetrikus terület: a két hősnő mozdulatlan a Devonshire határán fekvő birtokokon – miközben a vőlegényeik a világot járják, hogy legyőzzék a franciákat és megtalálják a szerencséjüket. Egy-szerű és világos felosztása ez a narratív térnek: a nők otthon, a férfiak külföldön (és a nemzetállam ismét eltűnt a látótérből).

Austen földrajza valóban különbözik a többitől: *egy köztes világ*, mely sokkal tágasabb Edgeworth birtokánál, és kisebb Opie Európájánál. A nemzetállam jellemzően közbülső tere: „elég tágas a túléléshez és ellenségeink megfélemlítéséhez, ugyanakkor elég kicsi, hogy egy egyedüli központ ellenőrizze”, Kiernant idézve.¹⁴ Esetleges, kompromisszum által létrehozott tér („elég tágas... elég kicsi...”): talán azért olvassák még ma is Austen műveit, mert kitalálta ezt a köztes teret, míg riválisainak regényei a könyvtárak polcain porosodnak.

Egy köztes világ, ahol a „távolság” gondolata más jelentéssel párosul. Opie vagy Edgeworth műveiben (de gondolhatunk Susannah Gunning, Mary Charlton, Barbara Hofland, Selina Davenport irodalmára, ahogy a teljes szentimentalista hagyományra is) a távolság egy abszolút és ontológiai kategória, a másik vagy Itt van, vagy Távolság. Otthon vagy a Nagyvilágban; Jelen van vagy Hiányzik (és valószínűleg Halott). A hellenisztikus görög regények atmoszféráját idézi, a tér mítoszi hatalomként jelenik meg, amelynek elválasztó erejével szemben az embereknek (és leginkább a nőknek) egyetlen fegyverük van: az állhatatosság. Annak maradni, amik vagyunk, a távolság ellenére is, türelmesnek, bizakodónak és *hűség*nek maradni.

A tér eme igaz, hús-vér ideológiájával szemben az austeni hősnők az angol megyéket átszelő utazásaik során felfedezik minden távolság viszonylagos és konkrét természetét. Willoughby és Darcy hús, negyven vagy hatvan mérföldre élnek, mint London vagy Portsmouth. Talán találkoznak, talán nem, mert negyven mérföldet utazni időigényes és fáradságos. A mérsékelt, „realisztikus” bizonytalanság azt sugallja, hogy a távolságot ismételten földhöz szegezték: kiszámítható, érzékelhető, már nem a Sorshoz kapcsolódik, hanem az érzelmekhez, amelyeknek egyfajta érzékeny hőmérője. Ez újabb mód arra, hogy értelmet adjunk a nemzetállamnak, szó szerint érzelmeket vetítve a területére. Mikor Darcy, akinek Londonban kellene lennie, ismét feltűnik Longbourn közelében, Elizabeth „szeme megcsillan az örömtől”.¹⁵ Ha már eddig utazott...

¹⁴ Victor G. KIERNAN, „State and Nation in Western Europe”, *Past and Present* 31, 1. sz. (1965): 20–38, 35.

¹⁵ Jane AUSTEN, *Büszkeség és balítélet*, ford. SZENCZI Miklós (Szeged: Könyvmolyképző Kiadó, 2010), 383.

3. A NYUGAT-INDIAI VESZTESÉGEK A KÖZELMÚLTBAN...

Anglia, Nagy-Britannia, a nemzeti házassági piac, London, Bath, a kelta periferia... és a gyarmatok? Edward Said írja a *Culture and Imperialism* című tanulmányában:

A mansfieldi kastély című regényben mindenütt utalásokat találhatunk Sir Thomas Bertram tengerentúli birtokaira: megalapozzák vagyonát, utazásra kényszerítik, meghatározzák társadalmi státuszát hazájában és külföldön egyaránt, valamint világnézetének zálogai.

Bertram antiguai birtoka ad anyagi alapot az élethez a mansfieldi kastélyban. Akármennyire is elszigetelt, az angol rezidenciának szüksége van az Atlanti-óceánon túli támogatásra [...]. A Bertram család nem létezhetett volna a rabszolga- és nádcukor-kereskedelem, valamint a gyarmati ültetvények nélkül.¹⁶

A Bertram család nem létezhetne... tetszik az állítás szókimondása, ugyanakkor nem értek vele egyet. Nem azzal nem értek egyet, hogy az angol gyarmatok valóban ennyire jövedelmezőek, vagy hogy milyen kegyetlen szabályok szerint tartják fenn ezeket, hanem azzal, hogy az angol vezetőosztály nem jöhetett volna létre ezek nélkül. Antigua nélkül, ahogy Said sejteti, a mansfieldi kastély eltűnik: semmi „gazdagság”, „társadalmi pozíció”, „anyagi támogatás”. Valóban így van?

A kérdésnek két aspektusát vizsgálhatjuk: a gyarmatok gazdasági szerepét és narratív ábrázolásukat. Az első, ismereteimtől távol álló kérdés megválaszolásaként csak annyit mondhatok, hogy azokkal a történészekkel értek egyet, akik szerint a gyarmatok igen jelentős szereppel bírtak, de nem voltak nélkülözhetetlenek az angol gazdasági élethez.¹⁷ Ez még igazabb a mansfieldi kastély megyéjére (Nort-

¹⁶ Edward SAID, *Culture and Imperialism* (New York: Knopf, 1993), 62, 85, 89, 94.

¹⁷ Az alapvető, *A mansfieldi kastély*tól kissé távoli kérdés az, hogy a gyarmatokról származó profit hozzájárult-e vagy sem az ipari forradalomhoz, tehát hogy az európai kapitalizmus fejlődése hasonlóan meglődült volna-e a gyarmatok nélkül is. Ebben a kérdésben a következő érveléseket tartottam a legmeggyőzőbbnek: P. K. O' BRIEN, „The Costs and Benefits of British Imperialism”, *Past and Present* 120, 1. sz. (1988): 163–200; V. G. KIERNAN, *Imperialism and its Contradictions* (New York–London: Routledge, 1995); P. BAIROCH, *Economics and World History: Myths and Paradoxes* (Chicago: University of Chicago Press, 1993), még ha Robin Blackburn a könyv befejezése után olvasott *The Making of New World Slavery* című monográfiája (Robin BLACKBURN, *The Making of New World Slavery: From the Baroque to the Modern* [London: Verso, 1997]) kissé meg is ingatta az elméleteimet.

Kiernan (aki mellelges élesen kritizálja az angol gyarmatbirodalmat) úgy gondolja, hogy „a Bengáliából származó zsákmány [...] számos kerülő úton eljuthatott egészen Lancashire gyáraikig, de nem olyan sebesen [hogy beindítsa az ipari forradalmat]”. Később hozzát teszi, hogy a kései 18. században a beruházóknak „nem volt bejárásuk a legfelsőbb pénzügyi körökbe, másrésről [tekintve az ipari fellendüléshez szükséges szerény pénzügyi forrásokat] nem is volt rá nagy szükségük”. (KIERNAN, *Imperialism and its Contradictions*, 54–55.) Bairoch szerint az elmélet, miszerint az ipari forradalom anyagi hátterét a gyarmatok kiszipolyozása biztosította, a gazdaságtörténet igazi mítosza, melyet meg kellene fordítani a következőképpen: „a 18. és a 19. században a gyarmatosítás lényegében az ipari fejlődés eredménye volt, nem pedig fordítva” (Paul BAIROCH, *Economia e storia mondiale* [Milano: Garzanti, 1996],

hamptonshire), ahol 1600 és 1800 között a gentry réteg, amelyhez a Bertram család is tartozik, az üzleti élet (és a gyarmati beruházások) színterére lépett, Stone és Stone szerint az egész egy-két százalékát soha meg nem haladó mértékében:

A helyi földbirtokos elitben – ahogy megjegyzik – a bármiféle üzletnek köszönhetően meggazdagodott emberek mindig is elhanyagolható kisebbséget alkottak [...]. Az interakció, házasság, beszivárgás és mindenféle más típusú keveredés eléggé ritka 1879-ig.¹⁸

Ez a gazdaságtörténet. Ha *A mansfieldi kastélyt* nézzük, Said állítása még inkább megkérdőjelezhető. A regény eleje felé a Bertram-ház elsősülöttjének szencsejáték miatti tartozásai „tíz, húsz, harminc évre, talán élete végéig” megfosztották „Edmundot jogos jövedelmének több, mint a felétől.”¹⁹ Ezzel ellentétben a pár sorral lejjebb említett tény, hogy Sir Thomast „az utóbbi időben némi veszteségek érték nyugat-indiai birtokán”, nincs hatással a Bertram-család életére: veszteség ide vagy oda (hamar lesz rá gyógyír), semmi nem változik. Ki tudja, talán az a birtok nem volt annyira nélkülözhetetlen. Másrésről, íme Bertram az Antiguáról való visszatérésekor:

Egyébként nagyon sok dolga volt aznap délelőtt. Idejének csak kis részét tölthette családi beszélgetéssel. Vissza kellett zökkennie a mansfieldi lét megszokott kerékvágásába; tárgyalt az intézőjével és a tisztartójával; mindent ellenőrzött, mindennek utánaszámolt, s két elintéznivaló között megnézte az istállóit, a kertjeit, a nem nagyon távoli földeket.²⁰

Ellenőrizni, számolni, bejárni az istállókat és a kerteket, beszélgetni az intézőjével és a tisztartójával (akik felelősei a birtok ügyeinek, a bérleti díjak beszedésének és minden más anyagi természetű kérdésnek). Mindez a hazán belüli, sőt,

107, kiemelés a szerzőtől). Ahogyan Bairoch részletesen kifejti, ez a mítosz nagyon elterjedt, mivel „ha a Nyugat nem is profitált sokat a gyarmatosításból, nem azt jelenti, hogy a Harmadik Világ ne veszített volna sokat” (114). Más szóval, ha a Harmadik Világ nem is járult hozzá jelentősen az ipari forradalomhoz, a folyamat ugyanakkor katasztrofális hatást gyakorolt magára a harmadik világra, pl. a dezindustrializáció révén, amely Bairoch tanulmányában a nyolcadik fejezet központi témája.

Blackburn részletesen bemutatja a nyugat-indiai rabszolgatartó ültetvények rendkívüli jövedelmezőségét, és az alábbiakban foglalja össze álláspontját: „Láthattuk, hogy a brit kapitalista iparosodás üteme jelentősen felgyorsult a dél-amerikai rabszolgák kizsigelésén alapuló, tartós és kezdetleges felhalmozási rendszer megteremtésének sikere okán. Ebből a konklúzióból egyáltalán nem következik, hogy az angol felhalmozás követett volna bármilyen modellt, [...] ahogy az sem, hogy az Újvilág rabszolgaságának eredménye a kapitalizmus. Kutatásunk azt mutatja, hogy a brit kapitalizmusnak a kereskedelem a rabszolgatartó ültetvényekkel segített riválisaihoz képest előbb elérni az ipari fejlettséget és egy globális jellegű gazdaságot.” BLACKBURN, *The Making of New World Slavery*, 572.

¹⁸ STONE and STONE, *An Open Elite?*, 141, 189. Lásd az ábrát is a 141. oldalon.

¹⁹ Jane AUSTEN, *A mansfieldi kastély*, ford. Réz Ádám (Szeged: Lazi Kiadó, 2013), 23.

²⁰ Uo., 172.

talán pont a mansfieldi kastély közelében lévő élénk gazdasági érdeklődés jele. A regény harmadik fejezetében szerényen feltűnő gyarmati bevételek mellett sokkal nagyobb figyelmet kapnak a brit területen beszédhető javak: ez pontosan az ellenkezője Said állításának.

Megoldatlan azonban egy kérdés: Bertram végül valóban elmegy Antiguára, és hosszan időzik ott. Ha Antigua nem nélkülözhetetlen társadalmi pozíciójának megtartásához, miért utazik el?

Nem azért indul útnak, mert pénzre van szüksége, hanem mert Austen el akarja távolítani. Bertram tekintélyt parancsoló férfi, aki megfélemlíti a többi szereplőt, tehát fennáll a veszély, hogy az elbeszélés az ő hibájából megtorpan: így Bertramnak el kell tűnnie, hogy a cselekmény megmeneküljön. Ahogy az orosz formalisták mondanák, ez a különbség egy narratív epizód funkciója és motivációja közt, tehát Bertram utazásának következményei (a színház, a flört Edmund és Mary közt, Maria házasságtörése: tehát szinte minden, ami *A mansfieldi kastélyban* megtörténik) és ennek előfeltételei közt, amelyek sokkal kevésbé súlyos elemek, mert (mint a freudi „racionalizáció”, amely nagyon hasonlít a formalisták „motivációjához”) egy „ok” mindig minden nehézség nélkül egy másik helyébe léphet.

Tehát Bertram nem azért megy Antiguára, mert pontosan oda kell mennie – hanem mert *el kell hagynia a mansfieldi kastélyt*. Ez így rendben is lenne, de Austen mégis Antiguára küldi, és a cselekmény megindokolásához meg kell magyarázni az általa választott pontos úti célt. A korabeli szentimentális irodalomban rendkívül elterjedt a gyarmatok motívuma: háromból két könyvben szó esik róla, és a tengerentúli javak az ezekben a regényekben szereplő összes pénz körülbelül egyharmadát (vagy ennél is többet) teszik ki (9. ábra). Miért ez a ragaszkodás? Ahogy Said állítja Austenről, ez a 19. század eleji regény egy realiztikus vonása lenne?

Lehetséges, viszont őszintén azt gyanítom, hogy a korabeli regényekben a gyarmati szerencse eleme nem csupán a gazdasági valóság pontos visszaadása miatt, hanem kifejezetten szimbolikus okokból fordul elő oly gyakran. Jamaica vagy Bengália *eltávolítják* a gazdagság megteremtését, messzi és homályos világokba röpitve azt, amelyek valós ismerete a kor olvasói számára hasonló, mint a Bertram lányoknak: „mintha egyáltalán nem érdekelné őket a téma”.²¹ A gyarmati gazdagság leírásának módja jelzi a dolgok állását: kevés, odavetett általános szó, a *gyarmatokat a 9. ábrán szereplő tizenhárom regény közül pedig egy sem ábrázolja közvetlenül*, legfeljebb retrospektív (és gyanakvásra okot adó) elbeszélés formájában, mint a *Jane Eyre* Rochester grófjának emlékezése. Ez egy mitikus földrajz, *pecunia ex machina*: gazdagság, amely nem valójában teremődik meg (soha egyetlen szó sem esik a gyarmatokon zajló munkáról), hanem varázsütésre „megtalálják” az óceánon túl, minden alkalommal, amikor a regénynek szüksége van rá. Ily

²¹ Uo., 179. 1800 körül a *The Ladies' Magazine* több százoldalmi elbeszélést és anekdotát szentel a gyarmatvilág témájának, melyek között csak egy pár valódi tényen alapuló hír volt.

módon lehetséges felbontani az összefüggést a brit uralkodó osztály jóléte és a mai Anglia „dolgozó szegényeinek tömege” közt: az elit lelkiismerete tiszta, fel van mentve. Nagyszerű dolog ezt a hősnőnek tudni, aki pontosan arra vágyik, hogy felérjen a rangjához; és még inkább vágyott cél a modern angol történelem osztályellentéteinek legkésőbbi évtizedeiben.

Véleményem szerint ez a 9. ábra igazi jelentése. Nem a gazdaságtörténet tudja megmagyarázni, hanem az ideológia: egy ideológia, amely a szó szoros értelmében egy Angliától távoli, zavarba ejtő valóságot vetít elénk.

6. ELMÉLETI KÖZBEVETÉS I.

Tér és stílus

A történelmi regény műfaji elemzésének lezárása előtt vessünk közbe egy módszertani kérdést. A munka kezdetekor úgy gondoltam a földrajzra, mint a narratív cselekmény tanulmányozásának egy nagyon ígéretes eszközére, de nem tekintettem más, főleg nem a stilisztikai elemzés eszközének. A történelmi regény vizsgálatakor azonban támadt pár kételyem. A kiindulópontot Enrica Villari egy tanulmánya adta, amelyben hangsúlyozza Scott regényeiben a komikus és a tragikus–nemes szereplők jelenlétét:²² ez ténylegesen érvényes vonás (és nem csak Scott esetében), ugyanakkor markáns, helyhez kötődő résszel bír abban az értelemben, hogy ezek a szereplők nem véletlenszerűen vannak szétszórva mindenütt, hanem *sokkal gyakrabban jelennek meg a határ közelében*.²³ Ha viszont a komikus és tragikus elemek száma nő a határhoz közel, az azt jelenti, hogy Scott vagy Puskin műveiben a stilisztikai választások összekapcsolódnak a földrajzi helyzettel: a tér befolyásolja a stílust, így az két irányba válik szét – a komikus és a tragikus, az alacsony és a magas felé – a 19. századra jellemző komoly és realizisztikus középregisztertől. Francesco Orlando szavait idézve bár a regényforma általában igen szerény mértékű figuralitással bír, *a határ közelében a figuralitás megnő*.²⁴ A tér és az alakzatok összefonódnak, sőt, az alakzatok függnek a tértől. Ez a tulajdonnevekben is visszatükröződik, amelyek a fronton elveszítik megkülönböztető jellegüket (a saját „értelmetlenségüket”), és erős szemantikai intenzitással gazdagodnak: a

²² Enrica VILLARI, „La resistenza alla storia nei romanzi giacobiti di Walter Scott”, in *Storie su storie: Indagine sui romanzi storici (1818–1841)*, a cura di Enrica VILLARI, 5–30 (Verona: Neri Pozza, 1985), legfőképp 16–30.

²³ Általában ugyanabban a sorrendben tűnnek fel: a határ előtt a komikus, a határvonal átlépése után a tragikus szereplő. A Highlands előtt Cosmo Bradwardine; később Fergus. Előbb Pugačëv egy öreg, nevetséges koldus rongyaiban, majd Pugačëv a vérszomjas lázadó. A Parvis Notre Dame-on Quasimodo, a bolondok pápája, a katedrálisban belül Claude Frolo, a gonosz hűbérúr. Logikus, hogy a komikus szereplők általában kapcsolódnak azokhoz a földrajzi–társadalmi terekhez, melyek kevés ellenállással megadják magukat az új centrális hatalomnak. A tragikus–nemes szereplők az idomulásra nem képes terek előtt hajolnak meg, így azok teljesen elpusztulnak.

²⁴ Francesco ORLANDO, *Per una teoria freudiana della letteratura* (Torino: Einaudi, 1973).

Nagy Giovanni fia, a Szarvaspusztító, a Megnevezhetetlen, Halott vér, az Ördög Kertje, a Nagy Kígyó... Nem meglepő, ha a *Huhogók* című regényben a forrongó Párizs racionális centralizmusa erővel próbálja meg kiirtani a breton ragadványnevek használatát.

A tér és a szereplők kontinuum. Íme, mi történik Scott – általában végtelenül analitikus – leírásaiban, mikor Waverley közeledik a skót Felföldhöz:

A fénypont, amelyhez már közel jártak, nagyobb lett, vörösebb, és hol erősebben, hol halványabban világított. Jól látszott, hogy hatalmas a tábornóz lángja, ám hogy egy szigeten égett-e vagy a szárazföldön, Edward még nem tudta eldönteni. Úgy tűnt, mintha magán a felszínen úszna az izzó, vörös tűzgömb, és arra a tüzes szekérre emlékeztetett, amelyen a Gonosz Szellem robog által szárazon és vízen valamelyik keleti mesében. [...] Közeledett a parthoz a csónak, és Edward most már azt is kivette, hogy a tűz, amelyet fenyőgallyakkal bőségesen táplált két alak, akik szinte démonnak tetszetek a vörös visszfényénél, óriási barlangban ég [...].²⁵

Világos, hogy a fény egy tűz volt... Később Scott elhagyja az egyszerű stílust: izzó gömb, borzalmas fogat, Gonosz Szellem, démonok, pofák... A határral való találkozás hirtelen ugrást eredményezett az alakzatok számában (mint a régi térképek „szörnyei”, amelyek az ismeretlen határán burjánzottak).²⁶ Ezzel ellentétben, mielőtt átlépték a határt:

A barlang üregét, amely e helyütt igen magas volt, éles, villódzó fényt bocsátó, fenyőszilánkokból készített fáklyák világították meg, amelyek egyben erős, habár nem kellemetlen illatot is árasztottak magukból. Halomnyi vörösen izzó faszén körül öt vagy hat felfegyverkezett hegyi lakó ült, míg a barlang távolabbi zugaiban pokrócukon kuporgó többiek csak homályosan látszottak.²⁷

²⁵ Walter SCOTT, *Waverley*, ford. BART István (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1986), 163.

²⁶ Még két példa *A párizsi Notre-Dame*-ből, Victor Hugo városi történelmi regényéből (a városoknak is megvannak a saját határaik): „A szegény költő tanácstalanul tekingetett körül. Csakugyan a félelmetes Csodák Udvarában volt, ahová tisztességes ember ily késő órán soha be nem tette a lábát; bűvös kör [...], csúf bibircsók Párizs ábrázatán; kloáka, ahonnét reggelente kiáradt, s ahová esténként visszahúzódott a bűnözés, a koldulás, a csavargás szennyes hulláma, amely folyton elöntéssel fenyegeti a fővárosok utcáit; iszonyú darázsfaszek, ahová esténként zsákmánnyal rakodva megtértek a társadalom rablódarazsai; csalóka menhely...” Victor HUGO, *A párizsi Notre-Dame*, ford. ANTAL László (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1979), 119. És később, Párizs ellentétes pólusán: „Mellékesen mondván, különös végzése volt a sorsnak, hogy a Notre-Dame-templomot egyazon időben, más-más módon ily húséges ragaszkodással szeresse két ennyire különböző lény: Claude és Quasimodo; [...] a másik, a tudós és szenvedélyes képzelet, a jelentéséért, a mítoszáért, a benne rejlő értelemért, a mindenütt fellelhető jelképekért, amelyek úgy rejtőzködnek a homlokzatának faragványai alatt, mint új szöveg alatt a régi egy átfirt pergamenlapon; egyszóval: azért szeresse, mert örökös talányt ad fel az elmének.” Uo., 119.

²⁷ SCOTT, *Waverley*, 164.

A fáklyákról azt is rögtön megtudjuk, milyen anyagból készültek, milyen típusú fényt (két külön melléknév jelzi) és milyen szagot bocsátanak ki (ezt is két különböző melléknév jelzi, az egyik később pontosításra kerül). Ebben az aprólékos ok-okozati szekvenciában az előző részlet metaforikus tömörségét felváltotta egy kendőzetlenül analitikus leírás. Ami nem objektív, ez legyen világos, hiszen egy leírás nem is lehet az, inkább *belső*, az érzelmi hatás helyett ismeretlen valósággal, és annak részletes, szőrszálhasogató tagolásával.

Egy példa az Ernest Gellner által metaforikusan értett „*common intellectual currency*”, vagyis egységes szellemi valuta fogalmára:

Az egységes vagy egyedi szellemi valuta kifejezés alatt azt értem, hogy minden tény egyetlen logikus és a kontinuitás megoldásaitól mentes térben foglal helyet. [...] Emiatt elvi síkon a világot csak egyetlen, belsőleg egységes nyelv írhatja le anélkül, hogy léteznének különleges, kiváltságos jelenségek vagy mások által nem befolyásolható, esetleg megkérdőjelezhető helyek. [...] Pontosan ez a premodernség és a preracionalitás koncepcióinak jellegzetes tulajdonsága: számos, nem összekapcsolt, inkább hierarchikusan elrendezett alvilág egyidejű létezése, és különleges, szakralizált és a kritika alól kivont tények létezése a belsejünkben.²⁸

Egy folytonos logikai tér, mint a *Waverley* második, analitikus leírásában. Figyeljünk fel a Gellner által használt metaforára: a társadalom mint diskurzív terek rendszere – és tereké, amelyeket a modernitás egységesít. Az Ország létrehozása vízszintezést igényel, ahogy fentebb említettem: fizikai határokat, ahogy a rengeteg tájnyelv és a helyi dialektusok száma is egyetlen nyelvvé redukálódik fokozatos, de visszafordíthatatlan folyamatként. A regény nyelvezete – informális, személytelen, „egységes” – talán minden másnál jobban hozzájárult a folyamathoz. Ebben az értelemben a regény valóban a nemzetállam jelképes formája.²⁹

A határ közeledtével nő a figuralitás, a határ átlépése után csökken. A kezdeti feltevés bizonyítást nyert: a történelmi regényben a földrajz valóban befolyásolja a stílust, látványos ingadozásokat generálva. És a többi regényben?

A többi regényben igen is, és nem is. Igen, mert a tér változásával együtt a stílus is változik. Ugyanakkor nem, mert a stílus a *tér* változásakor módosul – nem pedig a földrajzéval. Még ha a határok közelében a metaforák továbbra is

²⁸ Ernest GELLNER, *Nations and Nationalism* (Ithaca: Cornell University Press, 1983), 21.

²⁹ Vagyis alapján véve a regényforma nem felerősítette a társadalmi polifóniát (ahogy Bahtyin elmélete állítja), inkább lecsökkentette azt (ahogy azt alábbi munkáimban is igyekeztem bemutatni: Franco MORETTI, *Romanzo di formazione* [Milano: Garzanti, 1986] és Franco MORETTI, *Opere Mondo* [Torino: Einaudi, 1994]). Az orosz dialogikus regény tagadhatatlan polifóniája kivétel és nem általános szabály a regény műfajának fejlődésében: nem véletlenül a nemzeti helyett egy *európai* intellektuális konfiguráción alapszik.

tolonganak, a határ egy olyan térbeli viszonylatot ír le, amelynek kapcsán földrajzról beszélni teljesen oda nem illő lenne. A gótikus elbeszélések lépcsősorai, az *Üvöltő szelek* ablaka, Dosztojevszkij küszöbe, a *Germinal* kútja: ezek mind erős jelképes intenzitással bíró határok, „frontvonalak”, és ezek közül egyik sem földrajzi jellegű.

Ez további gondolkodásra ad okot. Ahogy a stílus kapcsolódik a térhez, úgy a tér a maga részéről kapcsolódik a szüzséhez: olyan értelemben, hogy a határátlépés általában, Propptól Lotmanig az elbeszélés lényegi pillanata: a történet kezdete vagy a cselekmény döntő fordulópontja. A kapcsolat háromoldalú: alakzatok, tér, cselekmény. Az alakzatok, a metaforák száma nő a határoknál. De miért? Mi az oka ennek a lépésváltásnak a szöveg nyelvezetében?

Nem könnyű választ találni erre a metaforaelméletek között (csak hogy szűkíteni tudjuk a területet), mert ezek az elemzések rendszerint arra keresik a választ, hogy „mi” a metafora – miközben engem jobban érdekel a „mikor” és a „hol” kérdése. Az *élő metafora* vége felé, *A diskurzus szféráinak kereszteződése* (ismét egy újabb térrel kapcsolatos metafora) című fejezetben Paul Ricœur kijelöli a kérdés legfontosabb határait. A metaforák nélkülözhetetlenek, írja, egy nem közvetlenül megközelíthető referenciális mező leírásához. Így folytatja:

Ami a másodlagos jelentést illeti [...], az olyan referenciális mezőhöz tartozik, amelynek a megfelelő predikátumokkal nem végezhető el azonosító leírása.

S mivel nem folyamodhat referencia és predikáció kétirányú mozgásához, a szemantikai szándék a már jól ismert referenciális mezőben működő állítmányok hálózatát veszi igénybe. Ez már az első referenciális mezejének kötelékétől eloldott és újabb referenciális térbe vetített, megalkotott értelem, amely konfigurációjának megjelentetését segíteni tudja.³⁰

Állítmányok *eloldott* és referenciális térbe *vetített hálózata*... Ahogy *Waverley* vagy Pierre Gringoire, Ricœur egy felfedezettlen területen lépked, és egyik metaforához nyúl a másik után (amelyek között megtaláljuk Novalis csodás metaforáját: „az elmélet háló: csak aki eldobja, az fog halat” – amit Popper mottóként használ *A tudományos kutatás logikája* című könyvében³¹). Ez a lényeg: egy ismeretlen térben minél hamarabb fel kell skiccelni egy „előzetes szemantikai vázlatot” (még mindig Ricœur), és *csak a metaforák képesek teljesíteni a feladatot*. Csak a metaforák képesek *kibontani*, ugyanakkor *magukba foglalni* a velük szemben álló ismeretlent...

³⁰ Paul RICŰR, *Az élő metafora*, ford. JENEY ÉVA, JENEY ÉVA fordítását átdolgozta FÖLDES Györgyi (Budapest: Osiris Kiadó, 2006), 437–438.

³¹ Az angol kiadásban szerepel mottóként: Hypotheses are nets: only he who casts will catch. Novalis (in Karl POPPER, *The Logic of Scientific Discovery* [London: Hutchinson&Co, 1959]). Az első német (Karl POPPER, *Logik der Forschung zur Erkenntnistheorie der modernen Naturwissenschaft* [Wien: Springer-Verlag, 1935]) és a magyar kiadásban (Karl POPPER, *A tudományos kutatás logikája*, ford. PETRI György [Budapest: Európa Könyvkiadó, 1997]) nem jelenik meg. (A ford.)

Kifejezni, „elmondani” a hozzárendelés furcsaságával – démonok egy szörnyeteg fátyláiban, a csodák udvara, kópalimpszeszt –, ami igazi vészcsengőként szól (itt valami furcsaság van). Magában foglalni, tartalmazni, mert a metafora egy „számunkra ismert jelentéstartományhoz” nyúl, és ily módon formába önti az ismeretlent: megmagyarázza, levezeti, bizonyos értelemben ellenőrzés alatt tartja.³²

Ezért oly gyakoriak a metaforák határátlépéskor – és gyakorlatlanok, vice versa, ha a határátlépés megtörtént. A határon túl már nem nélkülözhetetlenek: mint a *Waverley* második idézetében, helyettesíthetők „megfelelő”, analitikus hozzárendelésekkel, amelyek elindítják az új tér „belső tagozódását”. És mivel a regények nagyobb része ennek vagy annak a térnek a „belsejében” tölti ideje legnagyobb részét, és nem az egyik és másik közti határvonalon, érthető, hogy a metaforák miért bírnak olyan szórványos és valójában mellékes szereppel a regényekben. Egy Cambridge-ben tanuló barátom mesélte: megtanítottak bennünket regényt olvasni úgy, hogy lapozzunk és várjuk azokat az átkozott metaforákat, melyek azonban soha nem jöttek.

(MORETTI, Franco. *Atlante del romanzo europeo [1800–1900]*. Torino: Einaudi, 1997. 5–31; 43–51.)

Fordította: Ludmann Ágnes

Kontrollfordítás: László Laura

³² Ricœur gondolatát követve a metafora kognitív szerepére korlátoztam a figyelmemet, de világos, hogy annak érzelmi funkciója legalább ugyanennyire jelentős (az emberek démonokként való ábrázolása vagy egy széles utat szennyvízcsatornaként megnevezni minden, csak nem szenttelen „szemantikai vázlat”). A kérdés kivételes módon szerepel a *Logique de Port-Royal*-ban: „A figuratív kifejezések az elsődleges jelentésen túl a beszélő mozdulatait és szenvedélyét is magukban hordozzák, így mindkét dolgot rávetítik szellemünkre, ahol az egyszerű kifejezések csakis a csupasz igazságot írják le.” Antoine ARNAUD et Pierre NICOLE, *La logique ou l'art de penser* (Paris: Gallimard, 1662), I, 14. A metafora érzelmi funkciója összekapcsolódik a határ gondolatával: az ismeretlen előtt a mi „szemantikai vázlatunk” nemcsak azt sugallja, ami maga az ismeretlen, hanem azt, amit az ismeretlen *számunkra* jelent. „Mi a dolgokat nem az alapján határozzuk meg, amik – ahogy Arnaud és Nicole írják –, hanem a velünk való viszonyuk alapján: és számunkra az igazság és hasznosság egy és ugyanaz.” (III. 20).

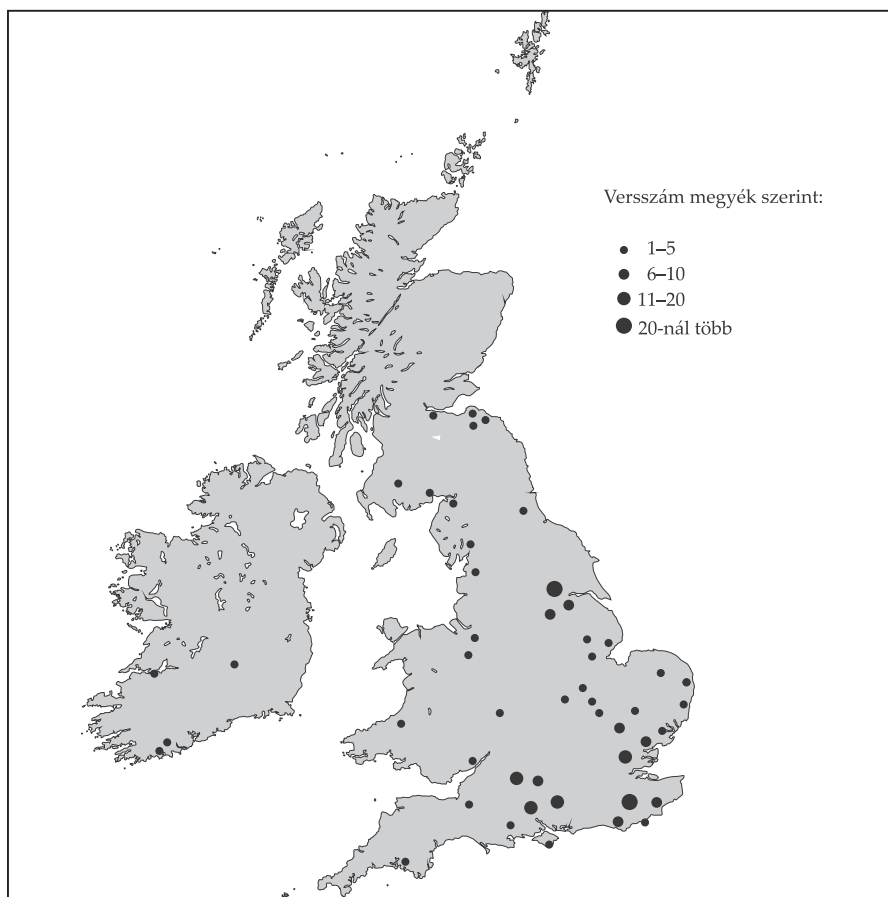
ÁBRÁK

1. ábra
Jane Austen Angliája

Jane Austen műveiben a szomszédok nem azok az emberek, akik ténylegesen közel élnek, hanem azok, akik picit távolabb laknak, de akiket egyfajta kölcsönös társadalmi elismerésként meg lehet látogatni. Austen egy házakból, birtokokból és családokból álló hálót lát, amely sűrű szálai közt a legtöbb ember eltűnik. Az ő világában a találkozás azonos társadalmi osztályba való tartozást jelent [...]. A vidék [...] csak a főbb csomópontjait alkotó házaknak köszönhetően válik valódivá.

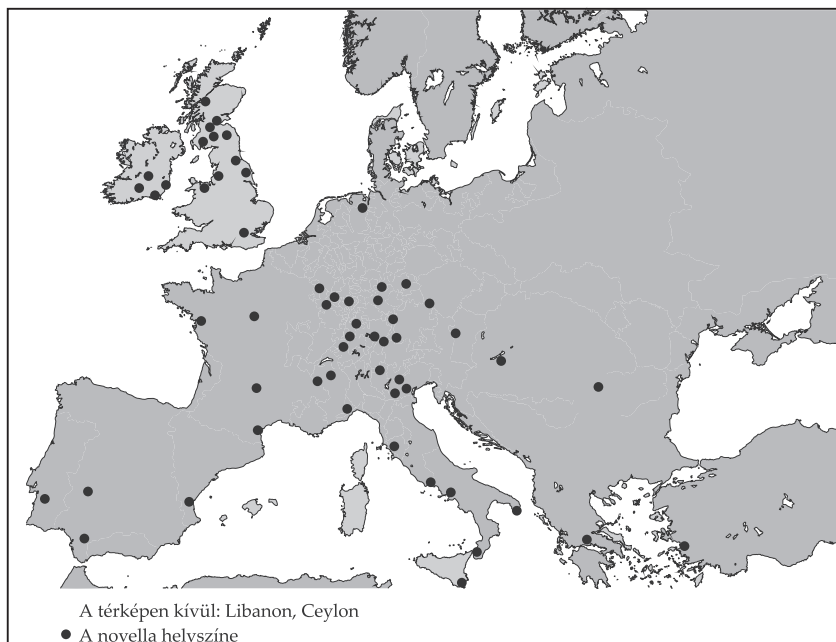
Raymond Williams: *The Country and the City*

2. ábra
Az angol „Estate poem” műfaja 1650–1850

Az „estate poem” egy témája szerint vidéki birtokot leíró és ünneplő költői műfaj. Legsűrűbben Dél-Anglia megyéiben fordul elő, ahol Jane Austen regényeinek színhelyét is találjuk. A „kelta periféria”, Skócia, Wales és Írország ezen műfaj képviselői közül is hiányzik.

3. ábra
Angol gótikus novellák 1770–1840

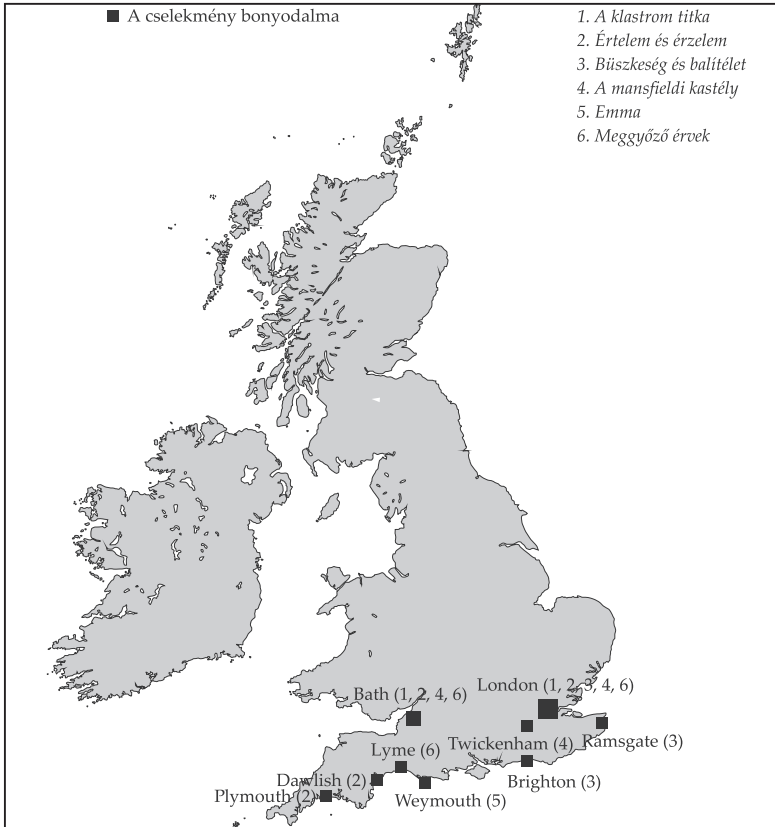

Ebben a körülbelül hatvan szöveget feldolgozó mintavételben a gótikus elbeszélések koncentrációja a Rajna, a Fekete-erdő és a Harz-hegység (a régió, amely megaludott az ördöggel) által határolt háromszögben a legnagyobb. A földrajzi elosztást valószínűleg befolyásolja a hatalmas mennyiségű, német nyelven írt gótikus szöveg (mely mára feledésbe merült). Általánosságban elmondható, hogy a gótikus irodalom helyszíneként legelőször Olaszországot (és Franciaországot) választja, majd 1800 körül Észak felé, Németország irányába terjed el, hogy aztán 1820 körül még északabbra, Skóciába áramoljon. Egy reneszánsz Londonban játszódó novellán kívül egy történetnek sem helyszíne az Austen regényeiben megjelenő Anglia területe.

Reginald, a nagy hírű Di Venoni ház egyedüli élő leszármazottja egész kisgyermekkorától kezdve kitűnt erőszakos, már-már frenetikus hóbortjával. Szászország egy búskomor kastélyában élt, a Fekete-erdő határán. A vad és magányos épületet a kor ízlése szerinti legkomorabb gótikus stílusban építették. Nem messze emelkedtek az egykor híres rudsteini vár romjai...

Ismeretlen szerző: *A csillagász jóslata avagy a bolond sorsa [La profezia dell'astrologo, o il destino del pazzo]* (1826)

4. ábra Jane Austen Angliája

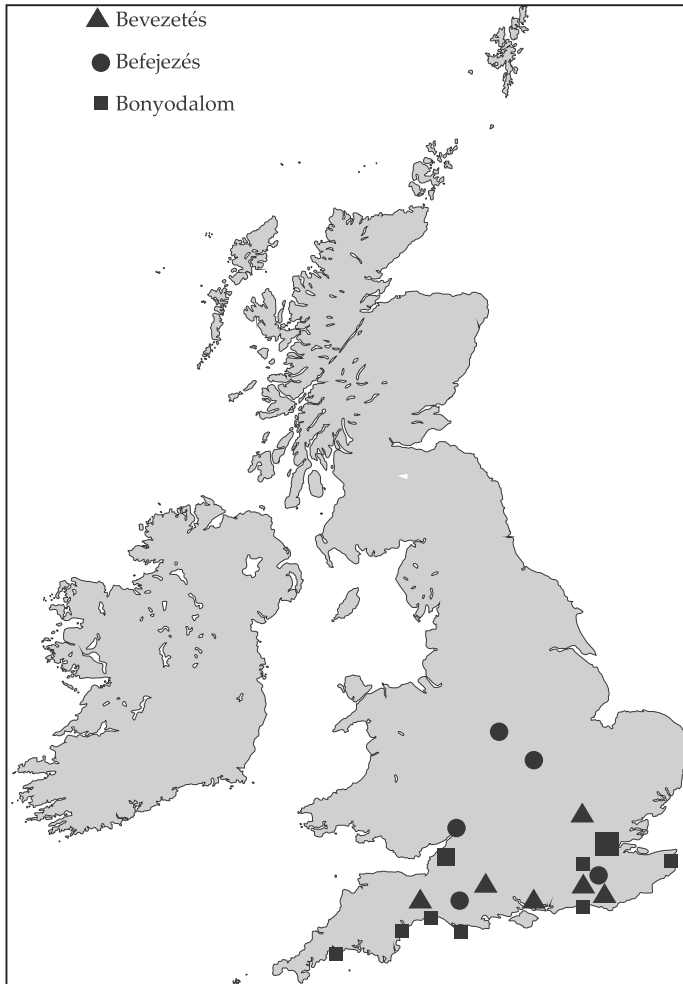

Körülbelül egy éve kivettük az iskolából [a húgomat], és lakást rendeztünk be neki Londonban. Múlt nyáron Ramsgate-be utazott azzal a hölgygel, aki a háztartást vezette – s odautazott Mr. Wickham is, nyilván előre megfontolt szándékkal. Kiderült ugyanis, hogy régi ismerőse Mrs. Younge-nak, akinek jellemében keservesen csalódtunk. Az ő cinkos támogatása révén Mr. Wickham teljesen behízelegte magát a húgomnál (Georgiana szerető szívében mély nyomot hagyott, hogy kislány korában kedvesen bánt vele); húgom szerelmesnek képzelte magát, és beleegyezett, hogy Wickham megszöktesse. Még csak tizenöt éves volt, s ez mentségül szolgál.³³

Jane Austen: *Büszkeség és balítélet*

³³ Jane AUSTEN, *Büszkeség és balítélet*, ford. SZENCZI Miklós (Szeged: Lazi Kiadó, 2009), 178.

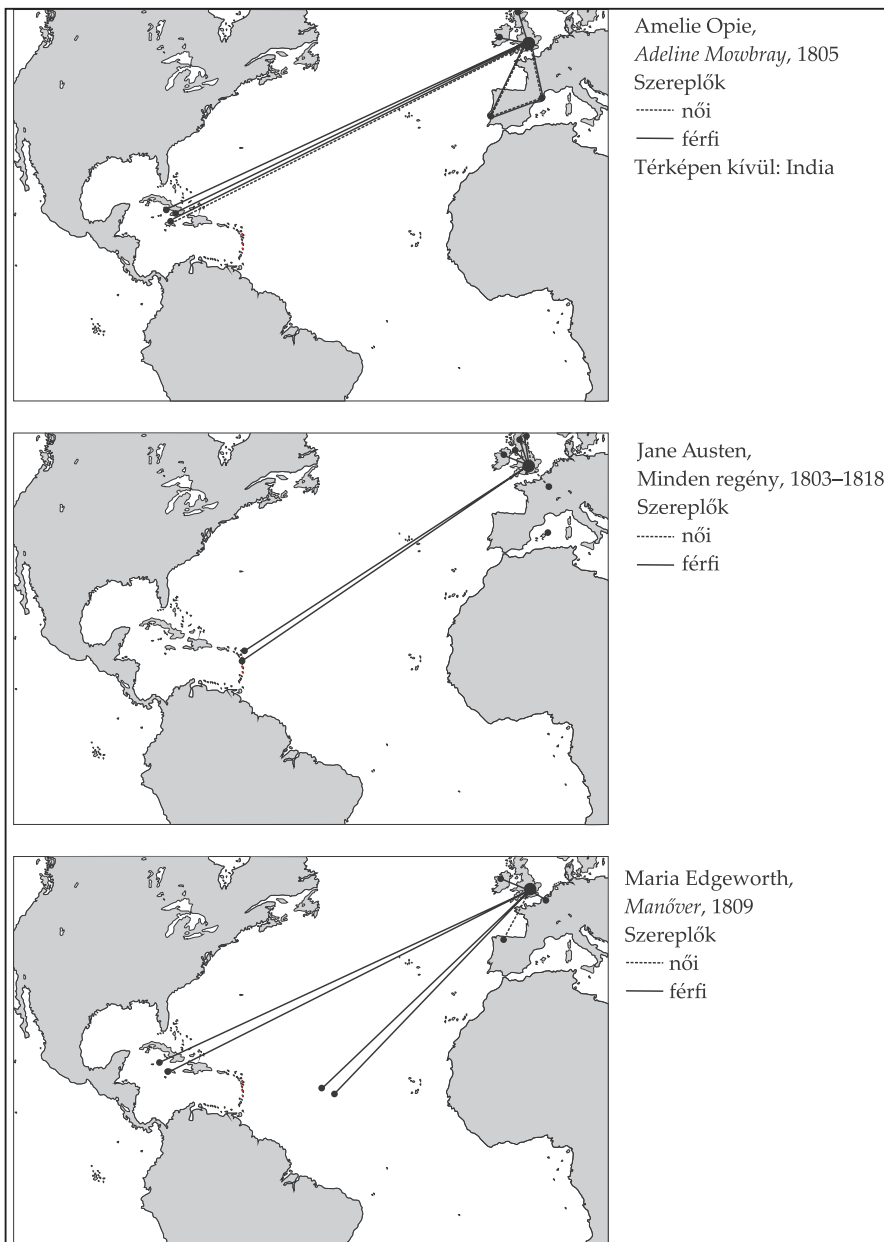
5. ábra
Jane Austen Angliája

Minden 18. század végi moralista a vidéket részesíti előnyben a várossal szemben, de Fanny Price *A mansfieldi kastély* regényben kifejezetten konzervatív értékek nevében teszi ezt: a vidék olyan közösség, ahol az egyéneknek jól kijelölt feladatai vannak a közösség felé. [...] Ezzel szemben a városi élet Mary Crawfordot is egoista viselkedés felvételére készítette, jó példa erre, mikor kineveti a parasztokat, akik nem akarnak kölcsönadni neki egy szekeret a hárfája szállítására.

Marilyn Butler: *Jane Austen and the War of Ideas*

6–8. ábrák
Anglia és a világ

A korai 19. század szentimentális regényeiben a nemzetet felüli tér kifejezetten „atlanti” tulajdonságokkal bír, és általában hosszú, retrospektív elbeszélések formájában jelenik meg, melyek a történet „férfi” (és másodlagos) szárait részesítik előnyben: tengeri csaták, kereskedelem távoli országokkal, bengáli nábob, ültetvényes Nyugat-Indiában...

Kortársaihoz képest Austen hangsúlyozza a középső (és „angol”) tengely fontosságát, ennek következtében pedig csökkenti a nemzetközi, másodlagos cselekményszál szerepét.

H.M.S I' Ambuscade

Mélyen tisztelt szüleim,

leveletem a tenger közepéről írom – É 44.15 szélességi kör, NY 9,45 hosszúsági kör, északi, észak-keleti széljárás – és értesítem önöket, hogy nem fogunk olyan hamar találkozni, ahogy azt a 16-i levelemben megjelöltem. Tegnap délután kettőkor a kapitányunk kézhez kapott pár táviratot, amelyek miatt holnap megváltozik úticélunk, ha az időjárás és a szél is engedi. Nem árulhatom el, milyen jellegű információról van szó. [...] A magam részéről alig várom, hogy megküzdjünk a franciákkal.

Maria Edgeworth: *Maneuvering*

9. ábra
A szerencsés gyarmati meggazdagodás
az angol szentimentális regényben

Levelt kaptam az apósomtól Jamaicából, melyben felhatalmaz, hogy felvegyek 900 fontot a bankjából, és megkér, menjek utána. Úgy érzi, fogytán az ereje, és szeretné, ha én gondoskodnék a birtokról és a fiamról, aki minden vagyonát örökölni fogja, és akinek érdekeinek védelme, véleménye szerint, egy édesapa kezében kifejezetten biztonságban van.

Amelie Opie: *Adeline Mowbray*

15. ábra
A skót Lowlands a *Waverley* és a *Rob Roy* regényekben

A hat birtok színe az 1822-ben Clark által jegyzett *Chart of the World* ábráját tükrözi.

Scott regényeiben [...] az időbeli diszkontinuitás három birtok mentén helyezkedik el: Angliában „civilizált” birtok, a Lowlands területén, a „csodás topográfiai határvonal” lábánál „félcivilizált”, végül egy teljesen feudális birtok a Felföld területén, amely Fergus, Burley vagy Rob Roy hazája. [...] A hannoveri rezsimhez kötődő főhős és a jakobita örökösök közötti házasság sosem lépi túl a regény által kijelölt topográfiai határvonalat. [...] Sosem lehet biztosan tudni, mi történik a Felföld terében, de kétség sem fér hozzá, hogy elveszítette azon fenyegető konnotációit, melyek kezdetben megrázták a főhőst. [...] A skót kultúra betagozódik a brit nemzetbe a Lowlands birtokain keresztül, míg a skót politikai nacionalizmus a múltba száműzetik, a térképhatárokon túlra.

David Lipscomb: *Geographies of Progress*

16. ábra
Földrajzi tér *A jegyések* című regényben

*A jegyések*ben a szerelmesek elválasztása biztosítja Manzoni számára a két igen különböző cselekményvonal követését, melyeket két különböző műfajként értelmezhetünk. Lucia sorsa például egy gótikus regényhez szolgáltat témát, amelyben az áldozat elmenekül egy csapdából, csak hogy utána még nagyobb bajba kerüljön, és egyre visszatartóbb gonosz karakterekkel kelljen megküzdenie. Így a szemantikai teret a gonosz és a szabadulás hatja át, valamint az emberi lélek sorsának vallási-pszichológiai víziója. Mindeközben Renzo a történelem nagyvilágában bolyong...

Fredric Jameson: *Magical Narratives*

³⁴ Alessandro MANZONI, *A jegyések*, ford. RÉVAY József (Budapest: Új Palatinus Könyvesház Kft, 2008), 320.